

Uitvoeringsplan

1. Programmaonderdeel: Dierenwelzijn in het Voortgezet Onderwijs

Programma: Welzijn van dieren

2. Samenvatting programmaonderdeel:

Dierenwelzijn krijgt vanuit de maatschappij steeds meer aandacht. Toch wordt in het voortgezet onderwijs nog weinig aandacht besteed aan dierenwelzijn. Dierenwelzijn is niet opgenomen in de bestaande lesmethodes. Wel is er ruimte voor dierenwelzijnsonderwerpen in projectmatig onderwijs, maar de aandacht voor het onderwerp is afhankelijk van de individuele interesse van de docenten. Door het aanbieden van lesmateriaal op maat kan dit meer gestimuleerd worden en zullen meer docenten aandacht besteden aan dierenwelzijn in de projecten.

Vanuit een aantal VO scholen is het verzoek gekomen aan de HAS Den Bosch om mee te werken aan de ontwikkeling van projecten voor HAVO en VWO. Het gaat hierbij om projecten voor 3 Technasiums scholen (HAVO/VWO scholen met bijzondere aandacht voor techniek en beta-vakken) uit het Technasium Netwerk Brabant-Oost. Tegelijk kwam het verzoek vanuit de Dierenbescherming om samen te werken bij het ontwikkelen van lesmateriaal voor het voortgezet onderwijs. Ook ZLTO sloot zich hierbij aan, en de HAS Den Bosch wil daarom graag dit project starten. Het gaat binnen dit project om het ontwikkelen van materiaal voor het vak Onderzoek en Ontwerpen, een regulier vak binnen Technasiums scholen (www.technasium.nl). Binnen dit vak werken de leerlingen aan praktijkgerichte opdrachten op het gebied van bijvoorbeeld techniek. Deze onderzoeksopdrachten zijn altijd gebaseerd op praktijkvragen van bedrijven

Door op jonge leeftijd te starten met een juiste informatievoorziening over het welzijn van dieren, kan bewustzijn gecreëerd worden voor later. Door de leerlingen projecten te laten uitvoeren, verdiepen ze zich in het onderwerp en krijgen meer aandacht voor en kennis over dierenwelzijn. Leuke lessen en projecten waarin beleving centraal staat stimuleert leerlingen en wekt de interesse, waardoor informatie beter wordt opgenomen.

Lesmateriaal dat ontwikkeld wordt zal bestaan uit projecten en opdrachten waarin de leerlingen zelf actief met een probleem aan de slag gaan. HAS-docenten en -studenten brengen expertise in in de projecten door mee te denken en te schrijven aan de opdrachten, waarbij de VO-docenten hun didactische kennis inbrengen en wensen en randvoorwaarden aangeven. HBO-docenten kunnen startlessen verzorgen als inleiding voor de projecten. Tegelijk ontwikkelen de studenten hun eigen kennis en vaardigheden op het gebied van dierenwelzijn en educatie. Tenslotte brengen ZLTO en Dierenbescherming de maatschappij en de agrarische praktijk in de scholen. Zij kunnen zelf als opdrachtgever voor de projecten fungeren of via hun netwerk kunnen opdrachtgevers worden gevonden.

3. Aanvrager en samenwerkingsverband

- Aanvrager: mw. E. (Lenny) van Erp-van der Kooij en mw. M. (Manon) de Kort, Hogeschool HAS den Bosch, 's-Hertogenbosch
- Penvoerende instelling: Hogeschool HAS Den Bosch, 's-Hertogenbosch
- Andere onderwijsinstellingen en betrokken personen:
  - Varendonck College Asten, mw. J. (Josine) Görtzen (technator)
  - Dr. Knippenbergcollege Helmond, mw. M. Coebergh
  - Jacob-Roelandslyceum Boxtel, mw. H. Mulders
- Andere betrokken instellingen en personen:
  - Dierenbescherming Nederland: mw. L. (Linda) Bakker
  - ZLTO: mw. L. (Lobke) Coppens

Toegevoegde waarde samenwerkingsverbanden:

Hogeschool HAS Den Bosch en scholen voor VO

Zonder de vraag vanuit de scholen voor voortgezet onderwijs is het niet zinvol dierenwelzijnslessen te ontwikkelen. Lesmateriaal moet passen binnen de bestaande structuren en een onderdeel vormen van de bestaande vakken. Dit project wordt dan ook gestuurd door de vraag vanuit deze scholen. Scholen geven randvoorwaarden en wensen aan voor het te ontwikkelen materiaal, en de HAS Den Bosch zet docenten en studenten in om lesmateriaal te ontwikkelen, in samenspraak met de scholen en in samenwerking met de leerkrachten. Voor de scholen levert dit behalve materiaal ook contacten op, waardoor opdrachtgevers voor projecten gemakkelijker kunnen worden gevonden maar ook docenten gemakkelijker benaderd kunnen worden voor een gastles. Zo kunnen scholen de praktijk en de wetenschap binnen hun muren halen, wat ten goede komt aan het niveau van onderwijs.

Hogeschool HAS Den Bosch en Dierenbescherming Nederland:

De Dierenbescherming is de grootste organisatie in Nederland die opkomt voor de belangen van alle dieren. De Dierenbescherming heeft een aantal projecten opgezet waarin de relatie tussen kinderen en dieren centraal staan, zoals 'Kids for Animals'. Voor de komende jaren heeft de Dierenbescherming zich onder andere tot doel gesteld meer aandacht te geven aan het welzijn van dieren in de productiesector. Ook wil de Dierenbescherming meer aandacht voor dierenwelzijn op het voortgezet onderwijs. De Dierenbescherming kan de maatschappelijke kant van Dierenwelzijn voor het voetlicht brengen, zowel via de projecten als rechtstreeks in de klas.

Hogeschool HAS Den Bosch en ZLTO:

ZLTO beschikt als organisatie over kennis en ervaring van dierenwelzijn in de praktijk. Zij weten hoe dierenwelzijn in de praktijk wordt toegepast en wat de gevolgen zijn van dierenwelzijnsmaatregelen voor de veehouder. Daarnaast heeft ZLTO een groot netwerk, waardoor scholen en praktijk dicht bij elkaar kunnen komen. Leerlingen kunnen via de ZLTO ervaren hoe dieren in de praktijk worden gehouden en via het netwerk kunnen opdrachten vanuit de praktijk bij de scholen worden binnengebracht.

4. Aanleiding en motivatie

Aanleiding voor dit project is de toenemende aandacht voor dierwelzijn vanuit de maatschappij en overheid. 'De thema's dierenwelzijn en diergezondheid stonden het afgelopen jaar regelmatig in de maatschappelijke en politieke aandacht. Dat is positief, want het is belangrijk dat de samenleving meer inzicht krijgt in het welzijn van dieren en respect

ontwikkelt voor dieren', aldus minister Verburg februari 2009 (Voortgangsrapportage Nota Dierenwelzijn en Nationale Agenda Diergezondheid). Dit wordt gecombineerd met de vraag vanuit het VO om lesmateriaal en innovatieve projecten. Technasia zijn op zoek naar projecten met echte opdrachtgevers uit de praktijk en opdrachten die werkelijk van belang zijn voor die opdrachtgevers.

Binnen het thema dierenwelzijn vallen alle mogelijke dieren, waaronder gezelschapsdieren, productiedieren, dieren in het wild en hobbydieren. Vanuit de scholen is aangegeven dat er interesse is in projecten op het gebied van welzijn van landbouwhuisdieren, welzijn van vissen (tilapia) en welzijn van honden. Dit geeft breedte aan het project en vergroot de mogelijkheden tot uitwisseling van lesmateriaal tussen scholen.

Op dit moment is de aandacht voor dierenwelzijn van bedrijven en onderwijsinstellingen nog relatief beperkt. Dit creëert kansen om als onderwijsinstelling in samenwerking met scholen, bedrijven en organisaties, lesmateriaal en projecten te ontwikkelen. Het resultaat van deze samenwerking is dat meer bewustzijn en betrokkenheid gestimuleerd wordt bij zowel VO-leerlingen als de betrokken ondernemers. Daarnaast biedt dit de onderwijsinstelling mogelijkheden om studenten te laten ervaren hoe dierenwelzijn geïntegreerd kan worden in de samenleving. Door lesmateriaal te ontwikkelen verbreden HAS studenten hun kennis op het gebied van educatie en didactiek en verdiepen hun vakinhoudelijke kennis van dierenwelzijn.

Het programma Welzijn van Dieren wil graag bijdragen aan een samenleving die kennis heeft van en belang hecht aan het welzijn van dieren, zodat dieren met respect worden behandeld. Dit onderstreept nogmaals het belang om het begrip dierenwelzijn onder de aandacht te brengen, om te beginnen op school.

5. Doelstelling en aard van het programmaonderdeel

Doelstelling

Het project heeft tot doel nieuwe doelgroepen te informeren over dierenwelzijn en de rol die dierenwelzijn heeft bij de totstandkoming van voedsel. In dit project is dat de doelgroep jongeren in de leeftijd van 12-18 jaar en hun docenten. Daarnaast biedt dit project studenten uit het agrarisch onderwijs de kans om projecten te ontwikkelen voor het thema dierenwelzijn. Door deze projecten af te stemmen op de behoefte van de doelgroep, leren studenten praktijkgericht denken en handelen. De directe link met de praktijk vergroot de aantrekkelijkheid van het onderwijs voor de studenten.

Dit programmaonderdeel kent twee subdoelen:

1. Het in kaart brengen van de wensen en randvoorwaarden voor lesmateriaal op het gebied van dierenwelzijn voor HAVO en VWO;
2. Het ontwikkelen van lesmateriaal op het gebied van dierenwelzijn voor Technasiumschole.

Doelgroep

De doelgroep voor het lesmateriaal is leerlingen op het voortgezet onderwijs (ca. 12-18 jaar oud). In dit project richten we ons op HAVO en VWO leerlingen, omdat vanuit die schooltypen de vraag is gekomen. Mogelijk wordt in een later stadium een uitbreiding voor VMBO gevraagd. Daar zal dan een apart project voor aangevraagd moeten worden. Gezien de grote verschillen in niveau en randvoorwaarden aan het lesmateriaal is het niet mogelijk hetzelfde lesmateriaal voor die verschillende schooltypen te gebruiken. Wel kan lesmateriaal uitgewisseld worden tussen de verschillende Technasiumschole, en dit zal vanuit het projectteam gestimuleerd worden.

De tweede doelgroep van het project is studenten uit het agrarisch onderwijs. Zij krijgen meer inzicht in het thema dierenwelzijn en ervaring in het overbrengen van deze kennis op

de doelgroep. Daarbij geldt dat deze doelgroep 'eisen' stelt aan die informatievoorziening. De projecten kennen een praktijkgerichte benadering, om de studenten te laten zien wat er leeft. Dit vergroot de betrokkenheid van de studenten en daarmee de aantrekkelijkheid van het onderwijs.

Randvoorwaarden en verspreiding van het lesmateriaal

Voor Technasium-opdrachten geldt dat elke opdracht van een opdrachtgever moet komen, dus geen fictieve opdrachten mag zijn. Verder mag elke opdracht 3 jaar achter elkaar gebruikt worden, daarna moet een nieuwe opdracht worden ontwikkeld. Wel mogen opdrachten uitgewisseld worden tussen Technasia. Vooral binnen netwerken van Technasia zullen scholen opdrachten uitwisselen. Ter illustratie: binnen het netwerk Brabant-Oost zijn 6 Technasia, zodat elke opdracht op 6 scholen gebruikt zal worden, en binnen de scholen voor verschillende groepen leerlingen. Gebruik buiten het eigen Technasium netwerk is ook toegestaan maar minder gebruikelijk; we zullen dit zeker stimuleren. Voor gebruik op reguliere scholen voor HAVO en VWO moeten Technasium-opdrachten worden omgeschreven en deze mogen niet rechtstreeks via Internet beschikbaar worden gesteld, met het risico dat Technasium leerlingen ze vinden en downloaden en de opdracht dan onbruikbaar is geworden. De ideeën vanuit deze opdrachten kunnen uiteraard wel gebruikt worden voor andere scholen. Vanuit de Technasiumopdrachten zouden bijvoorbeeld vrij eenvoudig pakketten voor HAVO profielwerkstukken gemaakt kunnen worden, waaraan ook een grote behoefte is op verschillende scholen.

Programmaonderdeel binnen het programma "Welzijn van dieren"

Dit project past naadloos binnen de doelstellingen van het programma Welzijn van Dieren: met kennis beter doen. Het programma wil door samenwerking tussen onderwijs, praktijk en onderzoek bijdragen aan een maatschappij waarin gehouden dieren met respect en professioneel worden behandeld. In dit project werken VO scholen, HAS Den Bosch, Dierenbescherming en ZLTO samen om jonge mensen meer bewust te maken van dierenwelzijn in de praktijk.

6. Beoogde resultaten

De beoogde resultaten van dit programmaonderdeel zijn:

- Uitgewerkte projecten op het gebied van dierenwelzijn voor elk deelnemend Technasium, volgens de eisen van de Stichting Technasium.

7. Beschrijving activiteiten

Projectmanagement;

Het projectmanagement wordt uitgevoerd door Hogeschool HAS Den Bosch. De inhoudelijk verantwoordelijke is E. van Erp.

Fase 1: Inventarisatie.

Inventarisatie van de wensen en randvoorwaarden voor projecten voor Technasium; Deze inventarisatie wordt uitgevoerd door HBO-studenten van Hogeschool HAS Den Bosch in samenwerking met het Technasium

Fase 2: Keuze onderwerpen

Genereren van ideeën voor projecten inclusief mogelijke opdrachtgevers voor Technasium, door HAS studenten i.s.m. scholen, Dierenbescherming en ZLTO; In overleg met de partners wordt bepaald welke onderwerpen uitgewerkt worden.

Fase 3: Uitwerking lesmateriaal.

Uitwerken van de onderwerpen door Hogeschool HAS Den Bosch i.s.m. VO-scholen.

Fase 4: Pilot testen

Uitproberen van ideeën en materiaal bij kleine groepen leerlingen – pilot proef door studenten van de HAS Den Bosch en uitgevoerd bij de scholen;

Fase 5: Evaluatie en aanpassing lesmateriaal

Evaluatie van het lesmateriaal en aanpassing tot eindversies;

Fase 6: Opleveren definitief materiaal

Lay out en vormgeving van het materiaal en beschikbaar stellen via de diverse kanalen (scholen, website, Technasium netwerken).

8. Activiteitenplan en organisatie

Looptijd 1 jaar (sept 09 – juli 010)

Looptijd	Activiteit	Verantwoordelijk	Personele bezetting (in uren)
Sept 09-juli010	Projectmanagement	HAS Den Bosch	300
Sept 09-nov 09	Fase 1 inventarisatie wensen/behoefte en randvoorwaarden	Varendonck College Dr. Knippenbergcollege Jacob-Roelandslyceum HAS Den Bosch Dierenbescherming	30 30 30 150 30
Nov09-dec09	Fase 2 keuze onderwerpen dierenwelzijn	Varendonck College Dr. Knippenbergcollege Jacob-Roelandslyceum HAS Den Bosch Dierenbescherming ZLTO	10 10 10 50 40 10
Dec09-jan010	Fase 3 uitwerken lesmateriaal	Varendonck College Dr. Knippenbergcollege Jacob-Roelandslyceum HAS Den Bosch Dierenbescherming ZLTO	10 10 10 200 30 20
Feb010-mar010	Fase 4 Pilot testen	Varendonck College Dr. Knippenbergcollege Jacob-Roelandslyceum HAS Den Bosch	25 25 25 175
Apr010-mei010	Fase 5 evaluatie en aanpassing	Varendonck College Dr. Knippenbergcollege Jacob-Roelandslyceum HAS Den Bosch Dierenbescherming ZLTO	15 15 15 150 20 20
Juni010-Juli010	Fase 6 opleveren definitief materiaal	Varendonck College Dr. Knippenbergcollege Jacob-Roelandslyceum HAS Den Bosch Dierenbescherming	10 10 10 75 20

9. Begroting en liquiditeitsplan